

З ІСТОРІЇ ТАНЦЮВАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ГУЦУЛЬЩИНИ: ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ

Марина Курінна

УДК 793.31(477.85/.87)“2”

У статті, присвяченій танцювальній культурі Гуцульщини другої половини ХХ – початку ХХІ ст., розглянуто особливості хореографічної лексики та композиційно побудови танців визначеного регіону. В основу публікації покладено власний польовий матеріал автора, зібраний у Верховинському, Косівському та Яремчанському районах Івано-Франківської області від респондентів, які народилися у 1920–1940-х роках.

Ключові слова: народний танець, Гуцульщина, танцювальна культура, хореографічна лексика.

В статье, посвященной танцевальной культуре Гуцульщины второй половины ХХ – начала ХХІ в., рассмотрены особенности хореографической лексики и композиционного построения танцев этого региона. В основу публикации положен личный полевой материал автора, собранный в Верховинском, Косовском и Яремчанском районах Ивано-Франковской области от респондентов, которые родились в 1920–1940-х годах.

Ключевые слова: народный танец, Гуцульщина, танцевальная культура, хореографическая лексика.

The article covering the dance culture on Hutsulshchyna in the second part of the ХХth – early ХХІst centuries looks at the peculiarities of choreographic lexicon and composition structure of the specified territory dances. The auctorial field materials collected in the Ivano-Frankivsk Region Verkhovyna, Kosiv and Yaremche districts from the respondents born in the 1920–1940s are assumed as a basis of the article.

Keywords: folk dance, Hutsulshchyna, dance culture, choreographic lexicon.

Гуцульський танець — самобутнє явище української народної культури. У різні роки його фіксацією та вивченням займалися актори аматорських осередків, професійні танцівники, балетмейстери та мистецтвознавці з різних регіонів України.

Одним з перших про унікальність гуцульського танцю написав видатний дослідник українського фольклору Василь Верховинець. У передмові до другого видання «Теорії українського народного танцю» (Київ, 1920) він зазначав: «Народні танці — “Коломийка”, “Гуцулка”, “Аркан” — стали улюбленими танцями на всіх вечірках і всенародних забавах. Слава про їх красу далеко лунає поза межами Галичини...» [2]. В. Верховинець планував видати окрему збірку танців західних регіонів України (Галичини, Покуття, Гуцульщини тощо), але через життєві обставини не зміг довести цей задум до його повної реалізації.

Справу, розпочату В. Верховинцем, продовжив його послідовник — етнохореограф В. Авраменко. Зокрема, у липні 1924 року разом з учнями заснованих ним у Галичині шкіл,

він вирушив у гастрольну поїздку по Гуцульщині, під час якої не лише презентував українські народні танці, а й займався етнографічною діяльністю — ознайомлювався із життям гуцулів, вивчав їхні обряди та звичаї, спілкувався із сільськими танцюристами, записував фольклорний матеріал. Результатом цієї роботи стали створені етнохореографом танцювальні постановки «Коломийська сіянка», «Аркан коломийський», «Гонивітер-коломийка», «Танок Довбуша», «Вільний гуцул», «Довбушева ніч» та ін. Досвід артиста, педагога та балетмейстера було узагальнено в книзі «Українські народні танці, музика, стрій» (США, 1947), у якій публікувався фактичний хореографічний матеріал та професійні методичні поради.

Найвідомішим учнем В. Авраменка на Гуцульщині став Я. Чуперчук (народився 1911 р. в с. Криворівня Косівського повіту, нині — Верховинський р-н Івано-Франківської обл.), якому судилося стати організатором Державного гуцульського ансамблю пісні і танцю (1941), а згодом створити відомий самодіяльний хореографічний колектив «Чорногора»

(1947 р., пізніше перейменованій у «Галичину»). У 1972 році в Києві було надруковано збірку танців «Голубка», у якій подано записані та оброблені Я. Чуперчуком сценічні варіанти українських народних танців (зокрема гуцульських — «Голубка», «Півторак» та ін.).

Іншою помітною постаттю в розвитку національного танцювального мистецтва стала артистка О. Гердан-Заклинська, яка народилася на Гуцульщині (у 1916 р. в с. Жаб'є, нині — смт Верховина). Вона збирала й записувала місцевий танцювальний фольклор. Її творчий і педагогічний досвід було узагальнено у збірці танців та ритмічних забав для дітей «Молоданчик» (Львів, початок 40-х рр. ХХ ст.), у якій дослідниця презентувала танці з різних регіонів України, серед них і гуцульські. У переліку укладених нею хореографічних номерів на гуцульську тематику виділимо постановки: «Коломийка», «Дрібушка», «Мавка», «Повітруля» та ін.

Знаковою подією в культурному житті Гуцульщини стала поява 1939 року книги Р. Гарасимчука «Гуцульські танці» [18; 3]. У ній на багатому композиційному й лексичному матеріалі була представлена різноманітна жанрова та стильова палітра танцювального мистецтва Карпатського регіону.

У радянський час вивченням гуцульської хореографії займалися А. Гуменюк [4], П. Вірський [17], Л. Сабан [13] та ін. З набуттям Україною незалежності когорта дослідників танцювального мистецтва Гуцульщини доповнилася такими авторитетними іменами, як К. Василенко [1], С. Зубатов [12], О. Колосок [16], Б. Стасько [14; 15] та ін.

Метою нашого дослідження стало вивчення танцювальної культури гуцулів другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Зауважимо, що в основу статті було покладено власний експедиційний матеріал, зібраний 2012 року в селах Верховинського, Косівського та Яремчанського районів Івано-Франківської області.

Танцювати, або *гуляти* (саме так кажуть на Гуцульщині), збиралися протягом усього року. Узимку — під час вечорниць або забав

(місцева назва вечорниць у Яремчанському р-ні), які проходили у будинках окремих господарів. «Збиралися на вечорниці. Гуляла переважно молодь. Але не всі люди хотіли в своїй хаті проводити вечорниці. От, наприклад, у моїх батьків цього не було. То треба було попроситися. У нас був такий за річкою Сав'юк Олексій і він на пущині, це перед Великим постом... він наймав скрипку, бо більше музики не було... І ми знали — ага, у Сав'юка вечорниці. Так просимося у мами й тата. Мама не хоче пустити. Тато пускає, але там: "Дивіться, дівчата, аби мені не було якихось слухів! Аби не було якихось дурних бесід!" Ми вже такі раді, як нас на сто коней покляли!..» [9].

Пізнньої весни та влітку, коли польова та хатня робота займала більшість часу в добі, молодь *гуляла* переважно на свята або в неділю. «На танці сходилися де-небудь на толоці. Як є Пётра, кажуть: "Йой, йдемо, бо то Пётра!" На Зелену неділю йдемо. Хлопці, дівчата збираються, беруть їсти з собою. Та й там не було шо п'янок, як тепер... А то файно було. Як Зелена неділя, так ідуть на поле, на царину там чи на толоку. [Танцювали у якому взутті? — М. К.] А хто, було, і босяком...» [11].

Протягом усього року окремі газди запрошували хлопців і дівчат *толокою* допомогти виконати нескладну домашню роботу: *полупити* кукурудзу, квасолю, горох, перенести й укласти дрова (а інколи й порубати), терти повісмо, прясти тощо. Вдячні господарі влаштовували невелике пригощання й запрошували музикантів. «Гуртом посходять, полуплять, виносять, виходять з роботою на двір, бо домів великих не було, та й гуляють. Не треба було колись людям горілки, виносять їм поїсти... Поїли та вже й гуляють. Охитніше йшли молоді, бо кортило їм де погуляти...» [6]. «Лущинка — збиралися лущити фасолю або горох. Осінню. Молодь запрошували до якихось газдів, пригощали, потім танці...» [10]. «Це прядуть у зимі, коли немає такої роботи... Наприклад, у

суботу у вас толока... Ви варите голубців, варите шось до їди, аби було шо поїсти, і аби добре се набули, нагуляли, натанцювалися. Там як толока, то цілу ніч гуляють. Тепер цього нема. [До яких років отак було? — М. К.] Ну, до 50-го року [1950. — М. К.] ще було. Це називалося вже не вечорниці, а толока...» [9].

Музики зазвичай були троїсті гуцульські: скрипка, бубон та цимбали (інколи обходилися й однією скрипкою). В окремих випадках до них додавалися: клярник (флейта), флаєрка та денцівка (різновиди сопілки), що «надавали музиці солов'їної тонкості», згодом — акордеон та трубка (труба).

Танцювали переважно в парах: хлопець з дівчиною («не було такої моди, щоб дівчина з дівчиною танцювала»). Хлопець запрошував до танцю зі словами: «Вас можна на танець?» або: «Чи можна Вас зе мноу запросити?», або: «Я Вас запрошую зе мноу затанцювати». «Не сіпали, щоб некультурно було. Ну, годно так за руку: “Підемо потанцюємо?” Після танцю брали за руку і відводили на місце, від якого взяли...» [9]. Відзначимо цікаве авторське спостереження: у більшості сіл Верховинського району дівчина не могла відмовити хлопцю на запрошення до танцю. «Це не можна було. Це був стид великий для дівчини, і стид для хлопця. Це такого мало траплялося. Але якщо були дівчата такі задирливі, то уже ніхто їх до танцю не брав...» [9]. «Дівчина могла відмовити. Але після третьої відмови хлопець міг сказати: “Ти дуже гонорова! Чекай! Ти не підеши за хлопцем у старості, а хлопець за дівчиною йде, щоб весілле було!...”» [5]. У селах Косівського та Яремчанського районів дівчата відмовляли хлопцям, які важко танцювали або просто їм не подобалися, але робили це з великою повагою до себе та до тих, хто їх запрошував. «Я перепрошую, я не буду танцювати. Шось там відмовила. Як хотіла, то йшла, а як не хотіла — не йшла» [11].

Щоб не здаватися важкими та неспритними, дівчата розучували танці вдома, у вільний

від роботи час тренували танцювальні рухи, обертання, підскоки. «Треба було в танці не збитися, бо хлопці обсуджують: “Ой, та так тяжело гуляє, шо тягни її в танці за себою, як якусь бревно”. Но то ми уже дівчата вдома коло припічків гуляли та й танцювали, щоб навчитися аби легенько...» [9].

Гуцульські танці були переважно парно-масовими, хоча збереглися окремі свідчення про жіночі хороводні та чоловічі танці ігрового характеру. «Я при німцях ще ходив у школу. Так там дівчата у такий хоровод збирались і ходили. [Як він називався? — М. К.] Йой, я не можу сказати, як він називався. Просто ходили, бралися за руки, співали пісні. Пам'ятаю: “Гей, гей, мало нас, ти Ганусю, ходи до нас...” І вона йшла у великий хоровод, а тут всередині малі збиралися дівчата, і так одну по одній кликали...» [10].

Серед чоловічих танців виділимо аркан та березунку (походила із с. Березів Косівського р-ну). Про останню згадували: «Збиралися мужики, за руки бралися. Їх там десь п'ять, шість, вісім, і таким колом танцювали. І присідали. То був такий хлопецький танець, мужский» [10].

Аркан мав певний порядок танцювальних фігур, що їх оголошував (вигукував) ведучий. Незважаючи на чоловічий характер танцю, у поодиноких випадках в аркані брали участь і жінки, які мали гарну фізичну силу й витривалість. «Були у нас такі жінки, шо управлялися з арканом з чоловіками. От у моєго деді рідна сестра, вона була така дуже на обличчя вродлива, і дуже швидка. Вона дуже файно танцювала. І чоловіки її брали в аркан цей гуляти. Вона всі то ті їхні краков'які, всьо вироб'яла так, як вони. [До яких років танцювали аркан? — М. К.] У нас був в селі такий Верстюк Дмитро, який керував цим арканом і вчив хлопців танцювати. Це я була мала, доста мала, може навіть у першому класі, це тета гуляла аркана з цим Верстюком. Але не з ним одним, бо їх найменше було шість пар... Я пам'ятаю, шо у нас в селі дві-три жінки

такі були, що вони приєднувалися до цього танцю...» [9].

Після 50-х років ХХ ст. зі зростанням міжкультурних взаємовпливів у селах Косівського та Яремчанського районів з'явилися запозичені з інших регіонів України чоловічі танці *гопак* та *тропак*, під час яких виконавці змагалися у спритності, намагаючись перетанцювати одне одного. «Хлопці йдуть у коло гуляти, а дівчата сидять та й дивляться... Під час гуцулки вигукували: "Гопачок! Гопачок!" Хлопці гопака гуляли. [Це окремо? — М. К.] Ні, разом з гуцулкою. Було уже так, гуляли...» [11].

Серед парно-масових танців найбільшого розповсюдження набула *гуцулка*, яка мала певний набір хореографічних рухів: *висока* (підскакування на опорній нозі з одночасним підніманням зігнутої в коліні робочої ноги), *низька* («крутилися як веретено»; переступання на місці на невеликих напівпальцях), *підгорянка*, *трясунка* (дрібні переступання на двох ногах з витягнутими колінами), *ворохтенка* (акцентоване припадання на одну ногу), *тропотье*, *гайдук* (чоловіча присядка) тощо. Окремі рухи супроводжувалися гучними ритмічними вигуками. «Була присядка гайдук. При ньому казали: "Гоп-присів!" Під час гайдука трималися хлопці, а то можна було упасти...» [10].

Найпоширенішим хореографічним малюнком у *гуцулці* було коло. Якщо стояли по парах (усередині кола перебувало ще декілька пар танцюристів), руки виконавців трималися на кептарі («злегка потрясувалися»); або: права рука на плечі партнера, ліва — за спиною вище талії; або: обидві руки з'єднані за шиєю партнерів («запошию») тощо (з розповіді Василя Власіївни Рубоняк, 1944 р. н., с. Яблуниця Верховинського р-ну). Якщо ставали по колу обличчям до середини (через одного: дівчина — хлопець), трималися міцно руками за передпліччя — «ловилися за руки» (або дівчата з'єднували руки за спиною хлопців, а хлопці тримали руки на плечах дівчат) і розвивали досить швидкий темп. «Як беруться

гуцулку гуляти, так дівчата летять за ними, піднімаються дівчата, не можуть утриматися землі навіть. Швидко так танцювали вони...» [5].

Окремі мешканці Верховинського краю [8; 7] згадують про наявність у *гуцулці* складних чоловічих трюків. Приміром, хлопці й дівчата стояли обличчям до центра кола, дівчата з'єднували руки за спиною у хлопців; спираючись на плечі дівчат, хлопці перестрибували «через себе» й ставали на ноги.

Під час *гуцулки* молодь співала. Для цього обирали одного хлопця або дівчину, які мали сильний і дзвінкий голос («шоб не загикував і добре вимовляв слова»). Вони керували фігурами й напівспівали, напіввигукували римовані тексти. Співали під час *гуцулки* дівчата:

*Ой кувала зозулечка,
Кувала, кувала.
Як упала тяжка зимка,
В нас її сховала.*

*Як упала тяжка зимка
Й мороз студененький.
А вона се її сховала,
У гай зелененький.*

*А як була в своїй мамки,
Співала й гуляла.
Бо як йшла повід мамочки,
Все позабувала.*

*А як була в своїй мамки
Й одна й одениця,
Я по воду не ходила,
Бо в саду кірниця.*

*Я по воду не ходила,
Древес не рубала.
А лиш тільки в своїй мамки
Гаразду зазнала [5].*

Хлопці співали:

*Ой чия то дівчиночка,
Шо я з нуну гуляю?
Та най буде чия буде,
Та я пообнімаю.*

*Ой чия це дівчиночка,
Шо я з ниу танцюю?
Та най буде чия буде,
Я їй поцілую.*

Не залишалися осторонь і музиканти, вони співали:

*А скрипочка як заграла
Та й зашелестіла.
А танець без музики,
Як душа без тіла [9].*

Окрім *гуцулки*, танцювала молодь *голубку*, *решето*, *півторак* («старовицький танець, ніби для сміху»), *царицький танець* (за свідченням місцевих респондентів поширився з Поділля).

Голубка мала декілька варіантів хореографічного малюнку.

Перший з них: танцюристи йшли ланцюгом один за одним, тримаючись двома руками за плечі (або права рука на лівому плечі, а ліва рука на лівому плечі партнера, що попереду). «Йшли через усе село, музики йшли за ними. Танцювали й годину, й півгодини, як далеко заводили хлопці...» [11]. Цей варіант *голубки* був досить наближеним до танцю *решето*, назва якого походила від основного колового малюнку. Танець мав повільний темп, що дозволяло брати в ньому участь танцюристам різного віку. За спогадами респондентів з Верховинського району, у певний момент танцю двоє перших танцівників робили «ворітця», крізь які проходили інші виконавці.

Інший варіант *голубки* виконували в парах по колу. Такий танець мав усталений набір хореографічних фігур, що їх вигукував ведучий танцюрист: «дама ліва», «дама права» (дівчина переміщувалася попереду хлопця вправо або вліво; руки виконавців зігнуті в ліктях та з'єднані на рівні плечей), «голубка» (обертання дівчини в парі навколо себе), «голубчирь» (обертання хлопця навколо себе), «дама вперед», «дві дами вперед» (перехід дівчини вперед через одного або двох партнерів), «обернув» (розворот пари й переміщення в інший бік) [9]. Інколи в центр кола виводили соліс-

тів — *Голуба* й *Голубку*, які після певної фігури обирали замість себе іншу пару й поступалися їй місцем у центрі кола (у такий спосіб у центрі кола перетанцьовували всі присутні пари). *Голуб* міг узяти *Голубку* на руки й обернутися з нею кілька разів навколо себе.

Коли під час весілля або інших родинних подій на невеликому танцювальному майданчику (приміром, у *хоромах* у хаті) гуляли разом представники різних поколінь, то дотримувалися негласних правил виконання танців. Спочатку танцювала молодь, після чого вона поступалася місцем літнім парам, а сама ставала в чергу. Таким чином, за годину кожна пара танцювала на майданчику тричотири рази. Такий порядок називався *вигода* (одні танцівники «вигоджали» іншим). «Колись, коли старші люди танцювали і молоді разом, то як старший чоловік бачить, що молодий забагато гуляє: “Вигода, — кричить, — вигода молодіку!”». За свідченням респондентки, якщо хтось із молодих танцюристів не хотів одразу поступатися, то його могли зганьбити, сказавши: «Бери свою сучку за ручку та йди. Та вже так грубо. То вже так думали, котрий нахальний в танці, то вже могло десь таке бути. Шопотом той старший чоловік міг сказати, та щоб та дівка не чула, обідила би сі. Але це такий був, казав до хлопця, щоб він вчився не бути нахальним...» [9].

Новий час диктував нові умови культурного розвитку для мешканців Гуцульщини: у 50-х роках ХХ ст. у побут увійшли різноманітні польки та вальси (*дама-вальс*, *полька на два боки* тощо). З роками молодь перестала дотримуватися *вигоди* через відсутність танцівників, які могли передати місцеві танцювальні традиції. Також припинилося виконання *аркана*. Проте *гуцулка*, *голубка* та *решето* на сьогодні не втрачають своєї популярності серед жителів Гуцульщини. Їх широко гуляють на весіллях, а також під час інших родинних свят.

Зауважимо, що сучасна *голубка* перетворилася на танець-гру й набула нових танцю-

вальних рухів, інколи сороміцького характеру: чоловіки тримають *тачилку* (скалку) або макогін між ногами трохи вище колін і намагаються передати її на тому самому рівні жінкам; чоловіки тримають зубами ніжку від бокала з шампанським, жінки намагаються, не торкаючись бокала руками, випити його вміст; у кінці танцю *Голуби* беруть *Голубок* на руки й несуть їх цілувати тощо. Цілковито очевидно, що ці ігрові моменти прийшли в народну культуру з маскультури, у якій еротична складова домінує. У традиційній святковій культурі схожі розважальні форми завжди мали обмежене побутування (післявесільні

звичаї), а до участі в них допускалися лише одружені гості.

Поява подібних танцювальних новотворень, з одного боку, свідчить про поступовий занепад старовинних гуцульських хореографічних традицій, а з другого, — про їх життєздатність, можливість трансформуватися в нові ігрові форми, відповідно до норм поведінки людини в сучасному суспільстві. Незважаючи на таку полярність, можна з приємністю відзначити, що серед широкого різноманіття сучасних ритмів вагоме місце в танцювальній культурі гуцулів належить саме народним традиціям.

1. *Василенко К.* Лексика українського народно-сценічного танцю / К. Василенко. — К., 1996. — 494 с.

2. *Верховинець В.* Теорія українського народного танцю / В. Верховинець. — К., 1990. — 150 с.

3. *Гарасимчук Р.* Народні танці українців Карпат / Р. Гарасимчук. — Кн. 1 : Гуцульські танці. — Л., 2008. — 607 с.

4. *Гуменюк А. І.* Народне хореографічне мистецтво України. — К., 1963. — 234 с.

5. Записала М. Курінна в липні 2012 р. в с. Барвінків Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Параски Дмитрівни Жикаляк, 1945 р. н.

6. Записала М. Курінна в липні 2012 р. в с. Вигода Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Олени Василівни Сінітович, 1934 р. н.

7. Записала М. Курінна в липні 2012 р. в с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Анастасії Іванівни Черленюк, 1921 р. н.

8. Записала М. Курінна в липні 2012 р. в с. Ільці Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Івана Дмитровича Дрислюка, 1938 р. н.

9. Записала М. Курінна в липні 2012 р. в с. Ільці Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Параски Василівни Дрислюк, 1948 р. н.

10. Записала М. Курінна в липні 2012 р. в с. Микулчин Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Івана Васильовича Годованця, 1932 р. н.

11. Записала М. Курінна в липні 2012 р. в с. Яворів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Євдокії Юрївни Шкрибляк, 1931 р. н.

12. *Зубатов С.* Основи викладання українського народно-сценічного танцю / С. Зубатов. — К., 1995. — 133 с.

13. *Сабан Л.* Народні танці // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / Л. Сабан. — К., 1987.

14. *Стасько Б.* Танці з Прикарпаття : навчальний посібник / Б. Стасько. — 2-ге вид. — Івано-Франківськ, 2009. — 205 с.

15. *Стасько Б.* Хореографічне мистецтво Івано-Франківщини / Б. Стасько. — Івано-Франківськ, 2004. — 312 с.

16. Стильові особливості танців Карпатського регіону : методичні рекомендації / О. Колосок (уклад.). — К., 2002. — 37 с.

17. Українські народні танці / П. П. Вірський (ред.). — К., 1969. — 615 с.

18. *Harasymchuk R. W.* Tan'ce huculskie. — Lwo'w, 1939. — 305 s.